

Kahesugune tunnetus¹

Margus Ott

Resümee

Artikkel käsitleb Aristoteleselt pärinevat eristust teooria ja praktika vahel. Teoreetiline tunnetus on Aristotelese õpetuse järgi kõrgem kui praktiline ning seda iseloomustavad üldisus, põhjusteadmine, sõnastatavus, õpetatavus ning see eeldab jõudeolekut. Artiklis vaadeldakse peamiselt hiina filosoofile Zhuangzile ja tänapäeva kehastumusteooriale (embodiment theory) tuginedes, kuidas peamine eristus pole mitte üldise ja üksiku, põhjuste teadmise ja mitteteadmise vahel, vaid teadmise eksplitsiitsuse ja implitsiitsuse (s.t kätkevusastmete) vahel ning samuti kahesuguse keelekasutuse ning õpetamise vahel. Jõudeoleku osas näitame esiteks, kuidas praktiline tegevus ei pea segama tunnetuse arendamist, vaid võib olla selle materjaliks (vilumuse omandamisel) ning teiseks, kuidas Aristoteles ei lähe jõudeolekuga piisavalt kaugemale, jättes tunnetaja mentaalse vaevanägemise kätte, Zhuangzi aga liigub „istuvast unustamisest“ ka vaimse jõudeoleku poole.

Võtmesõnad: kehastunud tunnetus, teooria, praktika, Aristoteles, Zhuangzi

Kui kõikide nende ametite, kunstide ja isegi käsitööde põhimõtteid õpetataks praktilisel moel filosoofidele või mõnele sedalaadi õpetlasele, siis need õpetlased oleksid tõepoolest inimkonna õpetajad.

Leibniz, „Uued esseed inimarust“,
4.21.1. (Leibniz 1990: 416)

Teooria ja praktika

Läänes on pikalt domineerinud arusaam, et teooria on väärtuslikum kui praktika. Vähemasti teoreetiliselt – s.t kui on vaja seletada, milline teadmine on tähtis. Sest praktiliselt on siiski kogu aeg tunnistanud praktika hädavajalikkust – ikka on olnud vaja maju, riideid, keraamikat jne, mille keegi

1 Artiklit on toetanud Eesti Teadusagentuuri grant „Ümber maailma ja tagasi: Eesti semiootika retseptiooni tüpologia maailmas“ (PRG 319).

on valmistanud, olgu oma kätega või masinate abil (aga siis nood masinad on keegi valmistanud, või masinate valmistamise masinad), eeldades mingit vilumust. Aga kui me peame ütlema, kumb on tähtsam, siis väga sageli seame teooria kõrgemale. Kuigi muidugi leidub ka teistsuguseid mudeleid, mis osutavad teooria kui „eluvõõra targutamise” ohtudele ning vajadusele olla kontaktis praktilise „elutegelikkusega”.

Kui me aga vaatame kasvõi oma haridussüsteemi korraldust, siis pole mingit kahtlust, et teoreetilist teadmist hinnatakse kõrgemalt kui praktilist – algkoolist ülikoolini. Kõige tähtsamad õppeained koolis on reaaliaained ja keeled ning n-ö praktilisemad ained nagu kehaline kasvatus, joonistamine, käsitöö ja muusika on kõrvalised (ma ei tea kedagi, kel oleks kool nende ainete pärast lõpetamata jäänud). Kõrghariduses tehakse vahet pärisülikoolidel ja rakenduskõrgkoolidel ning esimesed on prestiižsemad, suuremad ja paremini rahastatud. Kuigi Eesti Kunstiakadeemia ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia kuuluvad pärisülikoolide sekka, on nad seal justkui vaes- või irdlapse osas (nagu ka Viljandi Kultuuriakadeemia Tartu Ülikooli rüpes) ja peavad kohandama ennast teoreetilise teaduse mudeli järgi.

Mingis mõttes on see hea, et näiteks kunsti ja muusika valdkonnas antakse välja bakalaureuse-, magistri- ja doktorikraade, mis on ühitatud teiste erialade vastavate kraadidega – sest tänapäeva ühiskond on järjest teadmismahukam ja nõuab aina enam loominguilist ja „kastist väljas” mõtlemist, ja selle juures saab järjest tähtsamaks võime liikuda eri valdkondade vahel ning ammutada inspiratsiooni ja oskusi väga erinevatest kohtadest. Liikumine „teoreetiliste” ja „praktiliste” erialade vahel saab tulevikus kindlasti järjest levinumaks (ehkki rööpselt käib silo- või vandlitornistumine ühe eriala sees, kus teadmised aina kuhjuvad ja piisava kompetentsi omandamine nõuab aina rohkem vaevanagemist: aga sellega kaasnevad kergesti silmaklapid ning siin peab valdkonnasildaja mõistma oma eeliseid ja võimalusi).

Kuigi selline ühilduvus on ühest küljest hea, on see teisest küljest ka halb, kuna praktika tõmmatakse teooria liistule ning kunsti, muusika või käsitöö erialad peavad tegema nägu, et nad on „ka” teooria (aga mille peale „päris-teoreetikud” – ja ka akrediteerijad – kergesti nina krimpsutavad).² Praktika omanikus ja iseväärtus jääb ebaselgeks. Seetõttu on äärmiselt oluline järele mõtelda, milles see panus ja väärtus seisneb. Selle käigus võib selguda, et kogu meie kooliharidus ja kõrgharidussüsteem on ühe teatava metafüüsika pantvangid.

2 Neil teemadel kirjutas Eik Hermann artiklis (2019), mis on justkui ühe filosoofiaõpiku retsensioon, ent kujutab endast palju laiemat järelemõtlemist filosoofia, kunsti ja teaduse üle.

Aristoteles ja Zhuangzi

Kui on vaja põhjendada, miks teooria on tähtsam, siis kaldume kordama seda, mida rääkis juba Aristoteles „Metafüüsika” alguses.³ Järgnevalt võtan ette selle tekstiosa lähilugemise ning toon ta kokku Hiina mõtleja Zhuangziga. Aristoteles ütleb oma teedrajavas tekstis, et teoreetiline teadmine on (1) üldine teadmine; see on (2) põhjuste teadmine: ma ei tea üksnes, „et” on nii, vaid „miks” ta on nii; see on (3) sõnastatav ja (4) õpetamise teel edasiantav ning (5) eeldab jõudeolekut (kreeka k *scholē* σχολή, millest tuleb ka sõna *kool*), s.t eemaldumist praktilise elu nõudmistest. Konkreetsemalt tähendas viimane asjaolu seda, et teoreetik oli orjapidaja ega pidanud ise füüsilist tööd tegema.

Selline arusaam on kultuuris sügavalt juurdunud ja sellega on kursis needki, kes ei tea Aristotelesest midagi (see ongi klassiku tundemärk, et teda tuntakse ilma teda teadmatagi). Minu praktikas tuli see ilmekalt välja muusikaakadeemia filosoofialoengu seminarides, kus utsitasin üliõpilasi seletama, mis on teadmine. Kuigi enamikul neist puudus filosoofiline ettevalmistus, jõudsid nad ilma minupoolse praimimiseta (kui selleks mitte pidada tõsiasja, et nad olid loengus pealkirjaga „Sissejuhatus filosoofiasse”) nendesamade tunnusteni, mida nimetas juba Aristoteles. Ehkki paljud neist olid lapsest peale aastate kaupa iga päev mõnd pilli harjutanud, ei osanud nad selle kogemusega refleksioonis suurt midagi peale hakata, vaid selle asemel tõid sisse üldkultuurist pärit aristotelliku käsitluse, mis aga nende muusikukogemuse kohta midagi lähemalt seletada ei suuda. See on ka arusaadav, sest alternatiivseid mõisteid ja käsitlusi õieti ei ole. Või õigemini, nad on olemas, aga pole nii laialt tuntud, pole veel klassikaks saanud.

Aristotelese omaga on huvitav võrrelda Vana-Hiina filosoofi Zhuangzi (tradits. eluaastad 369–286 eKr) käsitlust,⁴ kes esitab aristotellikule arusaamale risti vastupidise tunnetusideaali: kõrgeim tunnetus (1) ei ole üldine, (2) rõhutatult „ei tea” põhjusi, (3) pole sõnastatav, (4) pole otseselt õpetatav ning (5) on esitatud läbi hulga lugude, kus figureerivad mitmesugused käsitõelised (tisler, ratassepp, pandlameister, lihunik), sportlased (ujuja), muusikud ja praktiliste elualade esindajad (parvetaja, ritsikapüüdja) – nii et ei mingit jõudeolekut. Kuigi mõned jõudeolijad siiski on („Yan Hui teeb edusamme”, vt Ott 2016: 62–63) – ent see jõudeolek on veel palju radikaalsem kui Aristotelese

3 Vt Andres Luure tõlget Vikitekstides (Aristoteles 2015).

4 Kui lugeja soovib rohkem teada Zhuangzist ja kõne all olevatest tekstikohtadest, siis võib ta pöörduda järgmiste eestikeelsete tekstide poole: „Kehastunud teadmine”, „Reisimine kohapeal”, „Hingus kui intensiivsus” „Tunnetuse ja kosmooonia kaks aspekti”, „Teadmise, olemise, kõnelemise sulaolek”, „Varjud” (Ott 2016: 23–38, 47–124) ning „Zhuangzi 1–4” (Ott 2015: 399–410).

oma. Kui Aristotelese teoreetikust orjapidaja kasutab oma jõudeelu teoreetiliste ja metafüüsiliste küsimustega tegelemiseks, siis Zhuangzi jõudeolija ei tegele ka sellise mentaalse või kognitiivse aktiivsusega, vaid „istub ja unustab”, s.t mediteerib.

Sellise tulemuseni võib jõuda igauks iseseisvalt, kui ta reflekteerib mõne oma oskuse või vilumuse üle, ning sellisest refleksioonist võrsuvad mõisted on üllatavalt sarnased üle aegade ja kultuuride. Nõnda näiteks Michael Grab, kes tegeleb kiviseadmiskunstiga ehk „gravitatsiooniliimiga”,⁵ on Zhuangzid tundmata (vähemasti ta ei viita talle) ometi justkui tänapäeva Zhuangzi, tehes oma tagasihoidlikust praktikast – kivide üksteise otsa asetamisest – vägagi kaugeleulatuvaid järeldusi enda ja maailma kohta, küündides kivide intuiitse tunnetamiseni ning „otsese kontaktini reaalsusega”, oma ümbrusega.

Samuti suunab meid sarnastele radadele tänapäeva kehastumusteooria (*embodiment theory*), mille järgi tunnetus on kehastunud, sülistatud (*embedded*), teosolev (*enacted*), ulatuv (*extended*), emotiivne.⁶ Keha liigendab meie kogemust: annab suunatuse (parem–vasak; ülal–all, ees–taga) ja piiritleb entiteete, millega me lävime (vt Lakoff, Johnson 2011). Ning viimses järgus on igasugune tähendus fundeeritud kehas: kui poleks meie haavatavat ja huvitatud keha, siis poleks mingit alust üldse millelgi vahet teha, sest see ei läheks meile korda. Seega on tunnetusel alati ka emotiivne laeng (toosama „kordaminek”). Ja muidugi teostub see kehastunud olemine alati mingis ümbruses ja kontekstis, seoses teiste inimeste ja muude olenditega ning teostudes mingite abinõude (nt tööriistade) kaudu.

Selles sihis saaks uuele elule äratada ka üht mõistet, andes sellele mõneti teistsuguse sisu. Ma rääkisin äsja tunnetusest. See eestikeelne sõna välmiti

Pilt 1. Zhuangzi nägemas und liblikast. Autor Ike no Taiga 池大雅 (1723–1776). Allikas: Vikipeedia.

5 Vt <http://gravityglue.com/about>.

6 Selle kohta vt Ott 2017 ja Ott 2016: 23–38. Olen kirjutanud sel teemal ka raamatu (kus rakendan kehastumusteooriat hiina filosoofiale), mis ootab SUNY kirjastuses avaldamist. Sissejuhatuseks kehastumusteooriasse vt nt Shapiro 2014, Wilson ja Foglia 2015, Ward ja Stapleton 2012, Colombetti 2014.

vastena sõnadele *Erkenntnis*, *knowledge*, *connaissance* ning sel on olnud valdavalt kehatu tähendus: ka meeleline tunnetus varustab lihtsalt arulist tunnetust materjaliga. Tavakeeles aga on sõna *tunnetus* seotud hoopis kehastunud ja intuiitiivse tundlikkuse või vilumusega: nagu tislere peab tunnetama peitlit ja puitu või muusik pilli ja kaasmuusikuid. Nagu me allpool Zhuangzi najal visandame, võib rääkida teadmisesest ehk tunnetusest, mis seisneb kehastunud kogemuses ning on jõudnud ümbruse, materjalide ja teiste olendite intuiitiivse tunnetamiseni.⁷

Tulgem nüüd eespool loetletud viie aspekti juurde, mille järgi saab eristada kaheksa tunnetust. Üks, kehast distantseeruv tunnetus, käsitleb tegevusi teooria ja praktika (s.t teooria ellurakendamise) terminites. Teine, kehastunud ja kehapõhine tunnetus põhineb tagasisidestatud läbikäimisel materjalide, ümbruse ja olenditega. Teine tunnetus pole ei praktiline ega teoreetiline, vaid lähtub sulanduvamast tegelikkusest, millest saab soovi korral selitada üldisi juhiseid ning mille saab arendada tegevuslikuks vilumuseks.

Keel ja õpetamine

Mõisted ei käi ühekaupa, vaid kambakesi. Teooria ja praktika mõistetega käib kaasas teatud arusaam vaimust ja kehast. Teooria on vaimu asi ja praktika on keha asi. Vaimule ehk intellektile omane tegevus on teoreetiline tunnetus ning keha tegeleb selle ellurakendamisega ning teisalt annab vaimule materjali tema teoreetiliseks refleksiooniks.

Kui ma tegelen näiteks puutööga, siis midagi sellesarnast võib kogemuses tuvastada: saen, puurin, hõõvelدان jne, ning samas monitoorin-seiran oma tegevust ning kohandan seda vastavalt asjaoludele (materjali iseloom, tööriista teravus või nüridus jne). See monitoorimine aga pole tegevusest lahus,⁸ või õigemini ta on lahus alguses, kui pole veel vilumust ja tegevus ei laabu hästi. Kui on vaja kitarril sõrmi sättida; pidevalt kontrollida, kas ma saen otse; püüda meenutada, missugune samm ja kehaasend tuleb tantsus pärast praegust, jne. Kui aga on saavutatud vilumus, siis saab tegevust monitoorida sujuvalt: ma saan oma kitarrimängu või tantsu modifitseerida ühes või teises suunas, kiirendada või aeglustada tempot, lisada või vähendada aktsente jne, ilma et ma peaks tegevust katkestama ja taas alustama.

Vilumus on oskamatuslega võrreldes kahtlemata edenenum teadmine – mida tõestab juba tulemuse suurem oivalisus. Tisleril on praktika käigus suur

7 Ka filosoofilist tunnetust saaks käsitleda just sellistelt alustelt. Vt Eik Hermanni artiklit „Kuidas kätega mõisteid teha: ainelise kujutlusvõime suunas”, mis on ilmunas sisearhitektide liidu ajakirjas SISU-LINE.

8 Erinevalt kehatustunud (*disembodied*) teooriate klassikalisest „sändvitsisist”, kus on diskreetselt eristatud kolm faasi: sisend – kognitiivne töötlus – väljund.

hulk teadmist materjalide, tööriistade, töövõtete jm kohta. Aga ta ei suudaks seda kõike lõpuni **sõnastada** (vt Aristotelese 3. nõudmine). Muidugi oskab meistrimees oma ametist rääkida rohkem ja huvitavamalt kui võhik, kuid ei ole võimalik lõpuni seletada, kuidas tuleb saagi või haamrit käsitseda.⁹ See on tunnetus, mis tekib harjutamise ja proovimise käigus.

Seetõttu ei saa ametit ka otseselt **õpetada** (vt 4. nõue), vaid õpitakse tegevise käigus ja eeskuju järgi, meistrit matkides. Kui teoreetilist teadmist saab üsna edukalt „kokku pakkida” ja kiirendatud korras omandada (omandada aastane matemaatikakursus kahe nädalaga), siis käsitöölise, pillimängulise, sportlikku jms vilumust ei saa kuigi palju tihendada. Aastast klaveriõpet ei anna omandada kahe nädalaga. „Rohkem” püüdmine, nt nädal aega järjest kaksteist tundi harjutamine võib koguni kontraproduktiivseks osutuda (nii et üldreegel on siin, et pigem vähem korraga, aga järjepidevalt pika aja vältel). Õpetajad saavad küll oma kogemuse pinnalt õpipoisile suunata ja aidata, aga see käib sageli pigem vihjamisi kui mingi faktilise või teoreetilise teadmise edasiandmisena (laadis „Kolumbus jõudis Ameerikasse 1492. aastal” või „ $E=mc^2$ ”). Nõnda õpetas plekksepp õpipoisile, kuidas haamrit käsitseda: „Vaata järgi, kuidas trummarid trummipulka tantsitavad.”¹⁰ Tavalisele inimesele poleks sellisest nõuandest mingit kasu, aga kui oled ise juba proovinud vaske sepistada ning mingi haamritunnetus on olemas, siis on tõepoolest võimalik trummimängijatelt šnitti võtta.

Seega pole küsimus niivõrd selles, et kehastunud tunnetaja ei suudaks seletada või õpetada, vaid pigem selles, et tema poolt sõnastatu jääb alati olulisel määral implitsiitseks ning tema õpetamine vihjeliseks. Tegemist on teist laadi keelekasutuse ja õpetamisega kui enamik n-õ teoreetilist keelepruuki ja õpetamisviisi. Tasub muidugi tähele panna, et kehastunud ja implitsiitne aspekt pole kunagi täielikult puudu. Ka koolis matemaatikatunnis ei omanda me üksnes valemeid ja arvutamisoskust, vaid saame osa ka õpetaja isikust, tema lähenemisviisist jm kehastunud aspektidest. Õppimine pole kunagi eeskujuvaba.

9 Tasub silmas pidada, et kehastunud teadmine on oluline igal pool, sealhulgas teaduse ja tehnika vallas. Michael Polanyi (1962: 54) toob oma klassikalises teoses „Isiklik tunnetus” näite lambipirnivabrikust, mis monteeriti Saksamaal lahti ja pandi Ungaris uuesti kokku, aga millel kulus terve aasta, et toota defektiivset lambipirni. Sest selgus, et isegi masinate puhul, mis peaksid justkui iseenesest, automaatselt ja standardselt töötama, on hulk kehastunud teadmist, kuidas nendega ümber käia. See on ka üks põhjus, miks *reverse-engineering* pole sugugi nii lihtne, kui pealtnäha paistab. Ja isegi kui luurajad on joonised kätte saanud, on inseneridel kõvasti nuputamist ja leiutamist.

10 Vt Martin Bristol, „Meisterlikkusest”, Ööülikool, 18.10.2019. <https://vikerraadio.err.ee/1003972/ooulikool-martin-bristol-meisterlikkusest;8'22>.

Kahesugune üldisus ja põhjustetunnetus

Võib ütelda, et käsitöölise, muusiku, sportlase jne vilumuses on olemas oma **üldisus** (vt 1. nõue): tislert oskab toime tulla igasugu materjalide ja tööriistadega ning ka mitmesuguste töö käigus esinevate ootamatustega. Organist oskab mängida eri orelitel, mis võivad oma füüsiliselt ehituselt olla väga erinevad, ning väga erinevate kõlaomadustega ruumides, mis nõuavad mängutehnika modifitseerimist (vt Merleau-Ponty 2019: 237–238). Ometi jääb oluline osa sellest implitseerituks, kätketuks. See aga on ka kehalise tunnetuse eelis: kui sõnaline teoreetiline teadmine ammendubki üleni sellega, mis temas on eksplitseeritud, siis kehalises tunnetuses on alati midagi enam, selles on alati mingi implitsiitne ülejääk, mida ei saa ütelda ega kombata ning mis on kehalises kogemuses eneses. Nii et ei ole õige vastandada teoreetilist tunnetust praktilisele nii, et esimene tegeleb üldise (universaalse) ja teine üksikuga (partikulaarsega), vaid pigem erineb neis üksiku-üldise loogika: teoreetilises tunnetuses on see eksplitsiitne ja kehalises tunnetuses olulisel määral implitsiitne (ning praktika mõiste on loodud teooria pinnalt, on selle teine, täiendav külg, mis kehastunud vilumuse mõtestamiseks sobib väga kehvasti).

Samamoodi erineb ka **põhjuste**-tunnetus (2. nõue). Kuigi kehameister tööpoolest sageli ütleb – eriti just oma kõige õnnestunud momentide kohta –, et ta ei tea, miks see on nii või kuidas ta seda tegi.¹¹ Aga see muidugi ei tähenda, et tal absoluutses mõttes puuduks teadmine põhjustest ja tagajärgedest – jällegi, tulemuse oivalisus kinnitab, et ta on maailma protsessidega, põhjuste-tagajärgedega väga hästi **kursis** – veelgi enam, et ta just nimelt oskabki oma koosi seada maailma protsesside eneste järgi ning arvestada kõige pisemategi asjaoludega.

Seevastu teoreetilises tunnetuses on alati piir, kui suurt hulka üksikasju ja asjaolusid saab ta arvesse võtta. Teaduslik uurimine eeldab alati lihtsustust. Esiteks, et eraldatakse üks uurimisvaldkond teisest ja isegi valdkonna alam- (alam-...)valdkond ülejäänutest (sest kui püütaks uurida „kõike” korraga, siis ei tuleks uurimisest midagi välja), ehk teisisõnu, et uurimistöö on oma kindel objekt (ehkki mõned avastused on tehtud kogemata, üht objekti uurides on juhtumisi avastatud teine, nt kui Henri Becquerel uuris fosforentsentsi ja röntgenkiiri, kuid avastas kogemata hoopis radioaktiivse kiirguse). Teiseks, ka toda kitsendatud objekti uuritakse lihtsustatud tingimustes – see on lausa teaduslikkuse kriteerium, et katse peab olema korratav, aga selleks on vaja hoida kõrvalised „asjaolud” kontrolli all. Labor, desinfitseerimine, hermeetiliselt suletud kamber jne. Ja siis neis kontrollitud tingimustes varieeritakse parameetreid ja tingimusi, et tuvastada, millised tegurid on olulised, millised

11 Nn voolu (*flow*) kogemus, mida sedastavad sportlased, kunstnikud jt, vt Csikszentmihalyi 2014.

mitte, ning millised põhjuslikud protsessid siin mängus on. Niimoodi saadakse küll eksplitsiitne tunnetus, aga üksnes väga suure hulga välistamiste tulemusena.

Kehalise vilumuse arendamine liigub vastupidises suunas: võtta sisse järjest peenemaid nüansse ja asjaolusid. Ja suure vilumuse puhul ja õnnestunud juhtumitel jõutakse justkui jumaliku seisundini, kus kõik laabub ning tunnetus näib hõlmavat kogu universumit ning kõiki tema nüansse.¹² Kui enam mina ei tantsi, ei mängi pilli või ei töötle puitu, vaid tants tantsib mind, maailm ise teeb muusikat, puit töötleb ennast, ja mina olen seal vaid ilmnemiskanali, partneriks. Implitsiitne põhjustetunnetus näib siis ulatuvat lõpmatusse. Ehk jällegi, ei saa vastandada teoreetilist põhjustetunnetust kehastunud ignorantsile põhjuste osas, vaid vahe on eksplitsiitsuse määras: teoorias on ta (ideaalis) täiesti eksplitsiitne, kehastunud tunnetuses aga vaid osaliselt. Ja kui zhuangzilik meister ütleb, et ta ei tea põhjusi, ei tea „miks” on nii, siis see tähendab pigem, et ta just nimelt teab suurepäraselt lõpmatusse ulatuvaid põhjusi, aga ei saa ega tahagi neist välja eraldada ühtainsat (sellal kui just see on teooria eesmärk), millele näppu peale panna, nimi anda ja koos mõningate teiste põhjustega koordineeritult valemiks vormistada. Ometi soovi korral võib ta sellest välja noppida lõputult mõisteid, nüansse, stiile: teos „Zhuangzi” on oma aja kohta väga pikk tekst ning keeleliselt on ta üks meisterlikumaid filosoofilisi teoseid üldse.

Vilumuse arendamise käigus arendatakse keha võimet. Selle käigus omandame uusi ümbruse mõjutamise ja ümbrusest mõjutatud olemise viise, maailma tundmise ja tajumise viise. Keha kätkeb enam, implitseerib rohkem, saab ses mõttes vägevamaks: praegu voolitava puukausi kohal on tislerial määsuurune võimekus muudeks puutöödeks. Selles oivalises puukaasis siin on kätketud terve müriaad muid puuasju – ja selles on kätketud tegija ise ja puud ja tööriistad ja kogu maailm.¹³

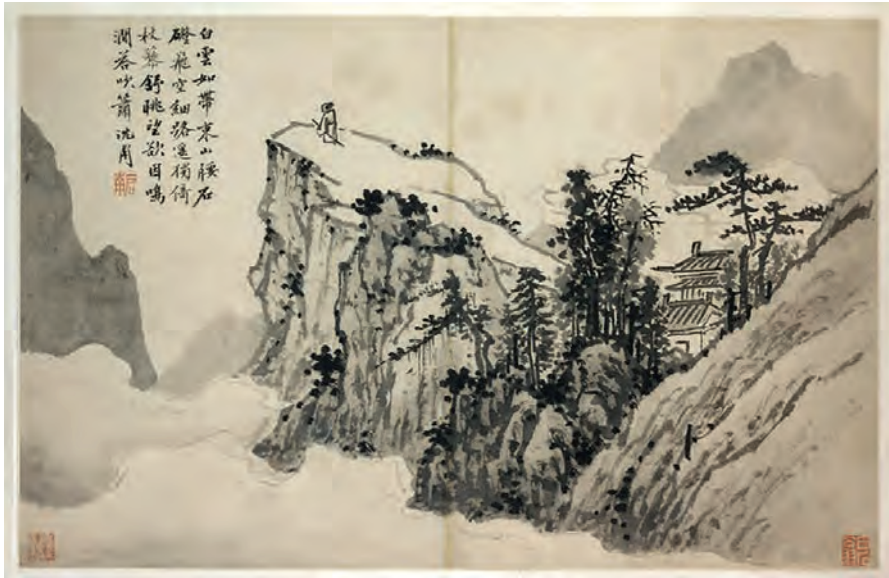
Täielik jõudeolu

Mis puudutab Aristotelese viimast, viiendat nõuet, **jõudeolekut**, siis sellega on lood kahetised. Esiteks, nagu ma eespool ütlesin, toob Zhuangzi näiteks terve rea praktilise väärtusega elukutseid (tislerial, ratassepp jt). Ja tõepoolest, kõikide selliste kehastunud praktikate kaudu saab süvendada implitseeritud tunnetust, nagu me nägime.

12 Säärane õnnis kogemus näib võrsuvat iseeneslikult; sellest räägivad ühtmoodi nii Zhuangzi üle kahe tuhande aasta tagasi kui ka „kivimeister” Michael Grab tänapäeval.

13 Üht versiooni sellest, kuidas kunstiteose kätkeb kogu maailma, vt Martin Heideggeri „Kunstiteose algupära” (2002). Ehkki ma pole kindel, kas tema selline lihtne nelikjaotus: surelikud–jumalad, maa–taevas on kõige parem viis sellest asjast mõelda.

Pilt 2. Rändaja vaatab kaugusse. Autor Shěn Zhōu 沈周 (1427–1509). Allikas: *Vikipeedia*.

Aga teiseks, nagu ma ka juba vihjasin, ei lähe Aristoteles oma jõudeoleku nõudega küllalt kaugale. Ta küll suspendeerib füüsilise tegevuse (teoreetik ei tee füüsilist tööd, ja ainult sellel, kes on füüsilisest tööst vaba, on aega ja jaksu teooriale pühenduda), kuid jätab alles mentaalse tegevuse – tollesama teooria. Zhuangzi läheb sellega aga palju kaugemale ning peatab või suspendeerib ka mentaalse, vaimse tegevuse. „Zhuangzis” on mitut puhku räägitud meditatsioonist, mida kirjeldatakse kui „keha nagu kuivanud puu, meel nagu kustunud tuhk” või „heidad ära jäsemed ja rümba, saadad minema tarkuse ja teadmise, hülkad kuju, jätad mõtted, ühined suure läbistuvusega” (vt Ott 2016: 62). See on „istuv unustamine” ehk „meelepaast”.

See on oluline täiendus Aristotelesele, sest isegi kui sa oled füüsilisest tööst vaba, võib su vaim olla teatud ideede, mõttekujude, vormide kütkes. Aristotelese propageeritud teoreetiline tegevus muidugi tähendabki seda, et neid ideid uuritakse lähemalt, nüansseeritakse jne. Kuid seejuures jäädakse ikkagi idee, mõttevormi kui sellise kütke. Palju radikaalsem aga on üles sulutada idee vorm ise (vt Ott 2016: 93–102). Taoistidel on terve rodu iga-suguseid meeletehnikaid seoses kujustamise, hingamise ja gümnaastikaga, aga isegi sellistesse peentesse asjadesse laskumata võib istuva unustamise kaudu ligi pääseda peamisele.¹⁴ Ning Zhuangzi paatos näib olevat just nimelt see, et

14 Meeletehnikad jms võivad ise omakorda saada ahistavaks, piiravaks vormiks, ja kui taoistide eesmärk oli elu pikendamine, siis Zhuangzi oli selle suhtes kriitiline. Ei ole vaja rippuda ühegi vormi, sh elu küljes.

noodsamad meistrimehed (tislid, ritsikapüüdjad, lihunikud jne) võivad oma praktika kaudu jõuda „kulgemiseni”, täpselt samamoodi nagu istuv unustaja.

Kuid istuv unustamine võtab selle sõnumi kõige lihtsamal, ökonoomsemal moel kokku. Kui võtta nõuks istuda maha ja kõik „ära unustada”, siis inimene istub liikumatult ja tema vaim monitoorib seda, mis temas parasjagu on, sihiga see „ära unustada” või sel „minna lasta”. See tähendab, et ta ei järgi vaimu tavalist automatismi, mis liigub ühelt mõttelt, aistingult, tundelt edasi teisele, vaid distantseerub kõigist neist vormidest, mida psüühika omandab, ja jälgib seda liikumist ennast. Ja kui ta avastab, et on siiski hakanud järgima mingit vormijada, siis tuleb tagasi selle jada jälgimise juurde. Nagu iga vilumusega, käib see alguses suuremate jõnksudega järgimise ja jälgimise vahel, aga kui piisavalt kaua või järjekindlalt istuda, siis ühel hetkel see jõnks kaob ära ning meel laotub vabalt üle kõige, mis on („ühineb suure läbistuvusega”).

Nii et kuigi pealtnäha istuv unustamine erineb radikaalselt tislid- laadsest kehalisest vilumusest (kuna ta kehaliselt justkui ei tee midagi, vaid istub ühe koha peal, erinevalt Zhuangzi tislidist, kes peab metsast puumaterjali tooma ning seda töötlemata), on see tegelikult sama asi. Kehavilumusega jõutakse samasuguse meele vaba laotumiseni, ning istuva unustamise kaudu saavutatakse samuti iselaadi kehaline vilumus, mis on vabastatud ideede ja kultuurivormide võimu alt (Yan Hui, kes lõpuks jõuab puhta istumise ja unustamiseni, esmalt unustab „inimlikkuse ja kohasuse” ning „kombed ja muusika”, mis olid Hiina kultuuri kesksed kultuurivormid). Ning zhuangzilikust perspektiivist saab isegi Aristotelesele ette heita esiteks silmakirjalikkust või ebainimlikkust (minu teoreetilise töö eelduseks on teise inimese orjatöö) ning teiseks seda, et see ei lähe piisavalt kaugemale ega laienda „jõudeolekut” ka ideedele ja muudele vaimusisudele.

Kokkuvõte

Selleks, et me saaksime inimestena hästi ja õnnelikult elada, on hädavajalik arendada kehastunud tunnetust ja vastavat implitseerimisvõimet – vilumuse rakendamine pakub rõõmu nii endale kui ka teistele. Käsitöö, kunst, muusika, sport, tants jms ei tohiks olla pelgalt haridussüsteemi vähetähtsad ripatsid, vaid peaksid olema selle olulised ja lahutamatud komponendid. Ja kui me räägime rahvuslikust käsitööst (kuna rahvus on suhteliselt hiline mõiste, siis oleks seda ehk parem nimetada pärimuskäsitööks või pärandoskusteks), mida uuritakse Viljandi Kultuuriakadeemias, siis siin on veel see nüanss, et hulk selles kätkevad teadmised on edasi antud elavas liinis õpetajalt õpilasele ja kuigi oskaja inimene on võimeline ka lihtsalt näidiste varal taastama suure osa töövõtteid, on see siiski vaeviline ning ei pruugi alati ka õnnestuda. Sellist kehastunud teadmise varamut ei saa üleni haarata tekstide, fotode ja videote sisse, vaid see vajab elavat, kehastunud, kogemuslikku praktikapidevust.

Ja kui pärandehitaja teeb traditsiooniliste töövõtetega suitsusauna,¹⁵ siis pole see vähem imekspandav kui Marek Tamme hiilgav humanitaarteaduslik loeng. Paraku pole praeguses sotsiaalmajanduslikus olukorras lihtne seda tõestada, sest akadeemilise elu haldamine ja hindamine käib mõõdetava alusel, kusjuures mõõtmisobjektiks on teoreetilised tööd. Pärandkäsitöös on aga sedasorti teoreetilised tööd pigem abistava ja toetava iseloomuga, mitte asi ise, ning, nagu ma eespool rääkisin, suur osa sellest teadmisesest on kätketud, implitsiitne ehk seetõttu mittemõõdetav. Et haridushaldaja mõistaks pärandsepatöö tähtsust, oleks vaja tuua ta ise sepatööd proovima. Kõige lihtsam oleks, kui ta selles osas usaldaks valdkonna asjatundjaid: muusikuid, kunstnikke, seppi, tantsijaid.

Seetõttu ma usun, et sinne filosoofiline refleksioon kulub marjaks ära, et aidata mõtestada kehaliste praktikate mõtet, tähendust, väärtust.

Allikad

Aristoteles 2015. *Metafüüsika*. 1. raamat. Tlk Andres Luure. Fail vikitekstide lehel et.wikisource.org (20.01.2020).

Csikszentmihalyi, Mihalyi 2014. *Flow and the Foundations of Positive Psychology*. Dordrecht: Springer.

Colombetti, Giovanna 2014. *The Feeling Body. Affective Science Meets the Enactive Mind*. Cambridge: MIT Press.

Heidegger, Martin 2002. *Kunsteitse algupära*. Tartu: Ilmamaa.

Hermann, Eik 2019. Naeruväärne koloniseerimine. – *Sirp* 01.03, 4–6.

Hermann, Eik 2020. Kuidas kätega mõisteid teha: ainelise kujutlusvõime suunas. – *SISU-LINE* (ilmumas).

Lakoff, George; **Johnson**, Mark 2011. *Metafoorid, mille järgi me elame*. Tlk. Ene Vainik. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

Leibniz, Gottfried Wilhelm 1990. *Nouveaux essais sur l'entendement humain*. Paris: Flammarion.

Merleau-Ponty, Maurice 2019. *Taju fenomenoloogia*. Tartu: Ilmamaa.

Ott, Margus 2015. *Vägi. Väekirjad* 1. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

Ott, Margus 2016. *Pärimuslikud esseed. Väekirjad* 3. Tallinn: EKSA.

Ott, Margus 2017. Confucius' Embodied Knowledge. – *Asian Studies*, 5 (2): 65–85.

Polanyi, Michael 1962. *Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy*. London: Routledge.

Shapiro, Lawrence (toim.) 2014. *The Routledge Handbook of Embodied Cognition*. London-New York: Routledge.

Ward, Dave; **Stapleton**, Mog 2012. Es are good: Cognition as Enacted, Embodied, Embedded, Affective and Extended. – Fabio Paglieri, John Benjamins (toim.). *Consciousness in Interaction: The Role of the Natural and Social Environment in Shaping Consciousness*. Amsterdam: John Benjamins, 89–104.

Wilson, Robert; **Foglia**, Lucia 2015. Embodied Cognition. – *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/embodied-cognition/> (20.01.2020).

15 Vt „Building Smoke Sauna with Hand Tools / Mustajõe suitsusauna ehitamine” 14.01.2020, MTÜ Vanaajamaja video [youtube.com](https://www.youtube.com) keskkonnas (26.09.2020).

Margus Ott (s 1975) on Tallinna Ülikooli teadur. 2014. aastal lõpetas Tallinna Ülikooli doktorantuuri filosoofia erialal. Avaldanud kuus köidet „Väekirju” ning tõlkinud lääne ja hiina filosoofiat.

Two kinds of knowledge

Abstract

In this paper, two kinds of knowledge are compared: disembodied and embodied knowledge. The first is represented by the opening passage of Aristotle's 'Metaphysics' and the second is presented by the 'Zhuangzi', a Daoist classic of ancient China, attributed to an eponymous author.

*At the beginning of his 'Metaphysics', Aristotle argues that the highest knowledge (1) is general; (2) is a knowledge of causes (not only that something is as it is, but also why it is so); (3) can be verbalized and (4) can be taught; (5) and that it requires idle time, *scholē*, a term that has given rise to our word for "school". This understanding has become so obvious in the Western tradition that similar ideas are often expressed by people who have never heard of Aristotle's text.*

In the 'Zhuangzi', a contrasting ideal is set up that seems surprising to us and must have been baffling to his contemporaries in ancient China. He suggests that the highest knowledge (1) arises from specific practices and contexts; (2) does not know why it does what it does; (3) can neither be adequately be put into words (4) nor taught to others; and (5) is not associated with idle time but derives from some practical activity.

While this second approach may seem strange, it can easily be understood if we consider the bodily practices and craftsmanship that are the basis of Zhuangzi's view. If we follow the five points mentioned above, we notice that a skilled dancer or craftsman has an exquisite knowledge of bodily movements, tools, and materials, so that it is not simply a case of a "particular" practical application as opposed to a "general" theory, but also something that has its own kind of generality that differs from a theoretician's generality in not being so explicit. It leaves a lot to the body's implicit knowledge.

As to the second point, a scientist who follows Aristotelian guidelines moves by elimination and explication. She eliminates the vast majority of factors and varies conditions in order to make the essential variables explicit. A craftsman or dancer, on the other hand, moves by extension and implication. She includes more and more factors in her art, more and more situational nuances (a certain kind of timber, room, season, the other people who participate in the performance, etc.). She cannot bring out a single "cause" of her art, because, in the final analysis, the whole universe or the "Way" (i.e. the becoming of all things) is implied in her art.

Also, it is not the case that the bodily practitioner is unable to speak or to teach, but her way of speaking and teaching are different from relatively

disembodied theoretical realms. Once again, her way of speaking and teaching involves an art of implication, the precise meaning of which remains obscure for someone who has no experience in the art (e.g. when a tin smith teaches how a hammer should be handled: "Learn from drummers!"). It also has an indelible temporality: while in principle it is possible to instantly grasp a mathematical theorem, it is not possible to skip the essential steps involved in the study of a craft and thus artificially shorten one's studies.

As far as idleness is concerned, Zhuangzi's craftsmen and body artists present a twofold challenge. On the one hand, they are not idle but involved in a practice that may have some direct utility (such as a carpenter or a butcher). On the other hand, they suggest that an Aristotelian theoretician is not idle enough, because while she may have freed herself from physical labour, she has enslaved herself to psychic or mental labour. A Zhuangzian master "wanders freely" in her mind too, without being attached to any theoretical or mental construct, or even to the form of the theoretical or mental itself.

In conclusion, the embodied ideal of knowledge presented by Zhuangzi is not simply a practical counterpart to the theoretical approach, but a completely different kind of attitude with its own rationale that involves an art of implication, nuance, and the thawing of actualized forms of knowledge.

Keywords: embodied cognition, theory, practice, Aristotle, Zhuangzi